

ПРОТОІЄРЕЙ-ЛІШУТ О. М. ДУБНИЦЬКИЙ НА ЦЕРКОВНІЙ СЛУЖБІ: ВІД ЧЕРКАС ДО КИЄВА

У статті на основі широкого кола архівних документів простежено життєвий шлях відомого київського та черкаського протоієрея о. Микити Дубницького; його церковну і громадську діяльність у Київській митрополії ХІХ – початку ХХ століття. Автор наголошує на ролі черкаського епізоду у формуванні відомого київського духівника.

Ключові слова: протоієрей, священик, Київська митрополія, митрополит, духівник, Черкащина, Російська православна церква, Святіший синод

Українська церковна історіографія має колосальну перспективу для відкриття нових імен духовної історії. Довгочасне панування державного атеїзму породило ситуацію, за якої ми нерідко не знаємо навіть ключових постатей у розвитку багатогранного церковного життя. Натомість серед них траплялися особистості, котрі і на провінційних посадах залишали рельєфний слід не лише в місцевій, а й в загальній конфесійній історії.

Саме до таких постатей належав протоієрей о. Микита Дубницький, чие служіння поєднало вагомі парафії двох історичних міст (Києва та Черкас) і супроводжувалося багатьма помітними подіями – зокрема, на священнослужителя звертав увагу особисто російський імператор Микола І, який і визначив черкаський сюжет у біографії заслуженого настоятеля. Мініатюрний на зріст священик у своєму ієрархічному зростанні досяг посади настоятеля кафедрального Києво-Софійського собору. Тобто став практично першою особою серед білого духовенства неозорої Київської митрополії середини ХІХ століття. Вагомим механізмом такого стрімкого зростання стало багаторічне служіння у повітовому Свято-Миколаївському соборі міста Черкас, де заслужений пастир сформувався як духовний наставник та особистість.

Пастир залишив чималу спадщину в багатьох галузях, зокрема церковного будівництва, на ниві освіти та місіонерства. Тож предметом дослідження є церковна, пастирська, місіонерська та громадська діяльність одного з найвідоміших протоієреїв Києва та Черкащини середини ХІХ століття о. Микити Дубницького.

У часи служіння о. Микити на Київщині та Черкащині (котра в ХІХ ст. входила до складу Київської губернії та однойменної митрополії) існувала довгочасна спадковість православних парафій, коли син-попович посідав настоятельське місце свого батька-священика. У цьому регіоні існували сотні парафій, де подібні духовні династії не переривалися століттями і з часом нараховували досить значну кількість осіб – адже духівники нерідко мали по 8–12 нащадків [див. 1]. Представником такої розгалуженої духовної династії був о. Микита Дубницький. Утім, родину Дубницьких серед значної кількості священницьких сімей вирізняло ще й дворянське коріння – далекі нащадки о. Микити мали аристократичне походження і відповідні привілеї.

Народився Микита Дубницький на самому початку ХІХ ст. – у 1802 році. Оскільки тогочасне російське законодавство вимагало служби поповичів виключно у духовному відомстві, то він вступив до Київської духовної семінарії, де навчався до класу філософії. Семінарист виявився здібним учнем і після отримання семінарського атестату вже мав рекомендацію київського митрополита для навчання у Київській духовній академії, де вивчав філософію, богослов'я, церковну історію та історію Росії, словесність (російську, давньоєврейську, давньогрецьку, латинську, німецьку, французьку, польську мови). Отримавши такі ґрунтовні для того часу знання, Микита стає (1829 р.) випускником Київської духовної академії зі званням магістра [2, 9–11]. Талановитому випускнику було вручено магістерський хрест, а згодом академічне начальство прийняло рішення залишити його на викладацькій роботі. Вочевидь, здібності молодого магістра були досить переконливими – того ж таки 1829 р., маючи лише 27 літ, Дубницький був призначений професором французької мови та церковної історії Київської духовної семінарії. (Навіть для того часу це був вельми молодий вік для такої посади.)

Утім, викладанням справа не обмежилася – незабаром керівництво Київської духовної семінарії вирішило задіяти ще й адміністративні задатки професора й призначило його на посаду помічника інспектора вищеназваного навчального закладу. (На Дубницького було покладено чимало "ревізорських" обов'язків, з якими він досить успішно справлявся.)

Окрім того, у 1830 р. професор отримав ще й духовний сан. Він став священником і був призначений на посаду настоятеля одного з найвідоміших київських храмів св. Андрія Первозваного – архітектурної перлини у творчості Растреллі. Про його пастирську діяльність на київському Подолі відомо небагато, проте історичні документи фіксують просування викладацької кар'єри – у 1833 р. о. Микиту Дубницького було переведено до Київської духовної академії, де він навчав майбутніх священнослужителів грецької мови. У своїй колишній "альма-матер" священник-професор також був у пошані в академічного начальства. Уже в 1835 р. його було нагороджено скуфією – досить рідкісною нагородою для тогочасного молодого духівника. (У другій половині ХІХ ст. київські митрополити скуфії вручали сотнями, але у означений час таким головним убором могли похвалитися окремі священники.)

Через два роки (1837 р.) на київську митрополічу кафедру було призначено найвідомішого київського архієрея ХІХ ст. – Філарета (Амфітеатрова). Його архієрейство позначилося вагомими зрушеннями в усіх галузях тутешнього церковного життя. Під керівництвом видатного архіпастиря було споруджено чимало православних храмів Київщини, Черкащини, Вінниччини, Житомирщини. Чимало з цих церков збереглося донині і є помітними архітектурними пам'ятками у своєму регіоні [3, 4–11; 4, 4–10]. Святитель Філарет (Амфітетров) єдиний серед київських митрополитів канонізований Православною церквою і його діяльності присвячено об'ємні наукові праці [5]. У владики склався добрі стосунки з протоієреєм о. Микитою Дубницьким – їхня дружба тривала протягом двох десятиліть.

У ті часи керівництво Київської митрополії нерідко направляло ліпших випускників духовної семінарії та академії "піднімати провінцію", що ставало важливим засобом набуття досвіду пастирського служіння. Молоді талановиті випускники київських навчальних закладів своєю діяльністю швидко пожвавлювали місцеве церковне життя і лише через кілька років отримували призначення до "престижних" київських парафій. Отак о. Микиту було скеровано "піднімати провінцію" – у 1838 р. його призначили ректором Черкаського духовного училища. У Черкасах молодий та енергійний ректор не обмежився лише викладанням та адмініструванням. Він розгорнув багатогранну діяльність і значно пожвавив церковне життя міста. У духовному училищі викладав кілька предметів – катехізис, Священну історію, грецьку мову. Засвідчивши успіхи своєї діяльності, священник-ректор був призначений головою Черкаського духовного правління – колегіального адміністративного органу, котрий відав церковним життям понад сотні парафій Черкаського повіту. Відповідно, енергійна діяльність священнослужителя не обмежилася лише Черкасами. Незабаром до викладацької та адміністративної діяльності додалася ще й богословська – о. Микиту розпорядженням київського митрополита було призначено цензором церковних проповідей місцевих священників [2, 13].

Надзвичайно активною була й місіонерська діяльність пастиря – його зусиллями до Вселенського православ'я було приєднано десятки черкаських старообрядців [6, 67]. При цьому о. Микита займав вагому у єпархіальному відомстві посаду настоятеля повітового собору святителя Миколая – головного храму Черкаського повіту. Тут священник надовго залишив про себе пам'ять турботливим ставленням до собору. Вже на третій рік свого перебування у Черкасах священнослужитель став регулярно повідомляти церковне начальство про аварійний стан місцевого храму і прохати київського митрополита благословення на його ремонт. В одному з листів на ім'я святителя Філарета (Амфітеатрова) йшлося: "Ще в 1837 році Преосвященний Єрмія, оглядаючи за Вашим дорученням черкаські міські храми, особисто бачив Миколаївський собор в стані вельми неблаговидному і для почуттів благочестя образливому" [7, 13]. З ініціативи о. Микити в Київській духовній консисторії було заведено справу про потребу капітального ремонту повітового собору, але на перший раз справа далі добрих намірів не пішла. 1838 р. у Черкасах побував нині канонізований святитель Філарет (Амфітеатров), який також вирішив відвідати Свято-Миколаївський собор, щоб оглянути його на предмет аварійності стану [7, 13]. До того

настоятель Дубницький не без літературного таланту описував, що храм під час непогоди хитало, а взимку сніг був навіть у вівтарі.

Митрополит Філарет (Амфітетатров), оглянувши споруду, негайно видав указ про припинення в ньому богослужіння. Так місто тимчасово залишилося без повітового собору, що на той час було достатньо рідкісним явищем. Православні миряни Черкас, опинившись без церковного богослужіння і не маючи достатніх коштів, стали надсилати численні листи до тогочасної влади, прохаючи про матеріальну допомогу. Але їхні звертання тривалий час не знаходили відгуку. І настоятель вирішив полагодити стародавню черкаську святиню за допомогою місцевих коштів. Поштовх було дано у 1840 р., коли черкаський мешканець, надвірний радник Андрій Леонтійович Ростопоровський “по благоуваженню и дружескому знакомству” з о. Микитою заповів храму досить велику на той час суму в 2400 крб “важкою” царською валютою [7, 1]. Ці кошти були покладені до банку і відсотки з них стали помітною підтримкою для ремонтних робіт. У подальшому приклад Ростопоровського та авторитет самого Дубницького сприяли тому, що в Свято-Миколаївській церкві Черкас знайшлося інших благодійників і капітальний ремонт храму було завершено ще за настоятельства о. Микити. Після його повторного переведення до Києва у клірових відомостях черкаського собору навіки застиг напис, котрий засвідчував роль енергійного протоієрея у оновленні церкви: “Миколаївська церква... спорудю дерев’яна, стараннями протоієрея Микити Дубницького та добровільних благодійників оновлена і нині є міцною” [8, 1].

Але звичайного оновлення черкаського собору старанному настоятелю виявилось замало і він у 1847 р. знову турбував київського святителя Філарета (Амфітеатрова) з приводу потреби побудови теплового храму у Черкасах. У його листі йшлося: “У м. Черкасах ні при соборі, ні при інших двох церквах немає теплового храму. А оскільки такий храм потрібен (особливо при соборі) по-перше для учнів, котрі під час морозів не можуть бути присутніми на богослужінні та для навчання їх; по-друге, для збільшення свічкового прибутку, який взимку з причини невідвідування церкви багатьма мирянами значно скорочується, то, святий маючи обов’язок надати при цьому листі Вашому Високопреосвященству на архіпастирський розгляд складений епархіальним архітектором малюнок запроєктованої при черкаському міському соборі теплої церкви, маю сміливість прохати Ваше Високопреосвященство дозволити влаштування при цьому соборі теплої церкви в ім’я святої преподобної мучениці Євдокії за доданням при листі малюнком” [9, 1]. (План майбутньої черкаської святині було складено славетним італійським митцем від архітектури Спарро.)

На той час церква не була відділеною від держави, а тому подібні важливі питання навіть київський митрополит не міг вирішити без погодження з губернатором. Посаду ж київського губернатора тоді займав відомий державний діяч, історик-красзнавець Іван Іванович Фундуклей. Саме до нього скерував свого листа святець Філарет (Амфітеатров) [9, 2].

Незабаром губернатор повідомив митрополита, що план будівництва теплового храму в Черкасах розглянуто у губернській будівельній комісії і виявлено, що він складений згідно всіх правил архітектури і може бути втілений у життя. Зі своєї сторони Київська духовна консисторія (своєрідний уряд при київському митрополиті) також дозволила спорудження черкаського теплового храму преподобномучениці Євдокії і надіслала відповідний указ до Черкаського духовного правління, яке очолював той-таки о. Микита Дубницький.

На черкаського настоятеля посипалися нагороди – майже щорічні архіпастирські подяки, золотий нагрудний хрест тощо. Черкаська сторінка в житті настоятеля, котра охопила одне десятиліття його життя, стала своєрідною “пробою пера” у його пастирській діяльності.

У 1849 р. протоієрей-ліліпут повертається до Києва і стає настоятелем Києво-Софійського кафедрального собору та ректором Києво-Софійського духовного училища, яке було провідним навчальним закладом цього рівня у тогочасній Київській митрополії [6, 68–69]. А вже через три роки своєї діяльності протоієрей-ректор отримує орден св. Анни III ступеня – досить вагому державну відзнаку.

Того ж таки 1849 р. до Києва завітав російський імператор Микола I, який був неабияк ошелешений зростом кафедрального настоятеля – о. Микита Дубницький не доріс навіть до 120 см і сучасники іменували протоієрея “Закхеєм” – за аналогією з євангельським

митарем, котрий був невеликим на зріст [10, 35]. Для російського ж монарха військова виправка була вельми важливою якістю не лише для офіцерів, а й священників. Тому з особистого розпорядження царя о. Микиту було звільнено з посади настоятеля головного кафедрального собору Київської митрополії, і з того часу на це місце стали традиційно призначати вельми дебелих священнослужителів.

Поки що ж звільненого Дубницького київський митрополит Філарет (Амфітеатров) призначив настоятелем храму св. Миколая Притиски, що на київському Подолі. Ця парафія вважалася досить престижною і стала свого роду моральною компенсацією протоіерею-ліліпуту за звільнення з місця настоятеля Києво-Софійського собору. Новопризначений настоятель не особливо засмучувався і на новому місці також розгорнув енергійну пастирську діяльність. Незважаючи на вади зросту, протоіерей сміливо виступав проти всього того, що заважало красі подільського храму. Так, документи фіксують його конфлікт з церковним старостою купцем першої гільдії Коноплиним, який, на думку настоятеля, привласнював церковні прибутки. Попри поважний статус, вагомі кошти та вплив старости, о. Микита поскаржився на злодія тому ж таки київському митрополиту [11, 1]. У листі до владики протоіерей писав, що церковний староста не кладе прибутків до церковної скриньки, а забирає їх до себе додому, що суперечить відповідній інструкції для церковних старост. Окрім того, купець не допускав ні настоятеля, ні церковний актив до контролю над прибутками. Справа доходила до того, що церква св. Миколая Притиски місяцями залишалася без надходжень. Протоіерей прохав представників церковної влади вплинути на купця-глитая. У відповідь владики Філарет (Амфітетров) надіслав до означеної парафії цілу комісію з найвідоміших київських протоіерейів, котрі мали святительське благословення здійснити розслідування [11, 2]. Незабаром справу було вирішено і купець вже не мав можливості користуватися церковними коштами.

Зрозуміло, що енергійний священнослужитель не міг обійти увагою і церковне будівництво у ввіреній йому парафії. Саме його стараннями при стародавньому Свято-Миколаївському храмі, спорудженому ще в 1631 р., з'явилася невелика каплиця св. благовірного князя Олександра Невського. Тобто за більш ніж 200 літ лише о. Микита спорудив церкву в цій парафії, чим також обезсмертив своє ім'я [12, 59]. (Споруджену дбайливим пастирем каплицю було знищено комуністичними варварами.)

Окрім того, о. Микита Дубницький залишив помітний слід і в церковнопарафіяльній освіті київського Подолу. У 1860-х роках Київська губернія стала епіцентром "шкільної революції" в Російській імперії [13, 13–30]. Цей регіон до кінця існування імперії Романових займав авангардні позиції за показниками кількості церковнопарафіяльних шкіл у державі. Настоятель київського храму св. Миколая Притиски не стояв осторонь цього процесу.

Після заснування білоцерківським настоятелем о. Петром Лебединцевим першої у Росії системи з чотирьох шкіл нового типу (1859 р.) о. Микита став гідним продовжувачем освітньої справи. У 1861 р. при храмі св. Миколая настоятель заснував церковнопарафіяльну школу, яка діяла упродовж усієї пореформеної доби – до більшовицького перевороту.

Протоіерей подбав про будівництво для школи окремого будинку, котрий був власністю церкви [6, 65]. (Далеко не всі київські храми дозволяли собі таку розкіш.) Стараннями настоятеля у школи з'явилися постійні попечителі, першим серед яких став київський купець Сава Френкель. На утримання школи він щороку асигнував по 120 крб А ще на матеріальне забезпечення навчально-виховного процесу йшли надходження з Олександрівської каплиці, спорудженої знову ж таки під духовним та організаційним керівництвом о. Микити. Станом на 1870 р. у церковнопарафіяльній школі навчалася рівно 100 дітей – 60 хлопчиків та 40 дівчаток [6, 65]. Далі школа перетворилася на двокомплектну і стала одним з найкращих церковнопарафіяльних навчальних закладів Києва [14, 109]. Успіхи парафіяльної освіти не пройшли повз увагу єпархіальної влади – вже у перший рік відкриття школи її керівник став одним із не багатьох протоіерейів Києва, котрий отримав архіпастирську подяку київського митрополита Арсенія (Москвіна) [15, 74].

Надалі "калібр" нагород заслуженого протоіерея зростав. У 1862 р. о. Микита був відзначений орденом св. Анни II ступеня, який на той час мали не більше десятка духовних осіб величезної Київської митрополії. А через два роки настоятель храму о. Миколая

Притиски став ще й благочинним – керівником невеликої церковно-адміністративної округи на київському Подолі.

На той час пастирєві було вже 59 років. Активна церковна та громадська діяльність не завадила стати священику ще й щасливим батьком – він виховував шість доньок.

Подальшим успіхам завадила старість. У середині 1870-х рр. протоієрея о. Микиту Дубницького було звільнено з посади благочинного, а у 1877 р. уже новий благочинний священик київського Подолу повідомив митрополита, що о. Микита “від старості так ослаб здоров’ям, що з великими труднощами рухається і, перебуваючи в такому стані, відважується здійснювати богослужіння, ризикуючи коли-небудь впасти під час нього” [16, 1]. Тоді ж настоятеля стала помітно підводити пам’ять – під час служб у Свято-Миколаївському храмі йому весь час підказував дяк.

17 жовтня 1877 р. київський митрополит Арсеній (Москвін) розпорядився – “протоієрея Микиту Дубницького внаслідок його хворобливого стану усунути від богослужіння” [16, 1].

На звільнене місце відразу стали проситися священнослужителі Києва, Черкас та навіть сіл Київської митрополії [16, 2–6]. Сам звільнений настоятель прохав владику призначити на його місце свого “сусіда” – настоятеля Києво-Подільської Хрестовоздвиженської парафії о. Матвія Бутовського, який обіцяв надавати о. Микиті половину церковних прибутків від двох тижнів на місяць. Загалом же в листі не приховувався сум заслуженого пастиря, який залишився без пастви.

“Прослуживши бездоганно 48 років по єпархіальному та навчальному відомствах, – писав митрополиту о. Микита, – і будучи відзначеним увагою Єпархіального Начальства, що знайшла свій вияв у отриманих мною нагородах, я під старість років звільнений від священнослужіння. Покоряючись розпорядженню Вашого Високопреосвященства, не можу, втім, не відчувати душевного суму, оскільки в постійній праці та щоденному служінні знаходив моральну втіху. Але ще більше сумую, коли подивлюсь на своє сімейство та майбутнє його становище, бо не маю засобів утримувати себе та дітей, з яких живе при мені три доньки, внучка та рідна сестра моя 77-літнього віку” [16, 7].

Владика не лише задовольнив прохання о. Микити щодо призначення до парафії св. Миколая сусіднього священика, а й випрохав у Санкт-Петербурзі одноразову і досить значну матеріальну допомогу для священнослужителя.

Помер пастир у забутті – про його смерть не було навіть опубліковано некролога в “Киевских епархиальных ведомостях”.

Пастирське служіння о. Микити Дубницького стало якісним прикладом для багатьох священнослужителів Київської митрополії XIX – початку XX століть. Його послужний список, що охоплював Київ та Черкаси, був на рідкість багатим за різноманітністю посад в єпархіальному відомстві та кількістю церковних і державних відзнак. Протоієрей виявив себе як настоятель, духовний наставник, будівничий, педагог, місіонер. Маючи невеликий зріст, пастир покоряв значні обсяги діяльності в різних галузях церковного життя і досягав помітних успіхів. При цьому його діяльність охоплювала не лише церковне, а й громадське життя тогочасної Київщини.

Література

1. Перерва В.С. Православне Надросся у XIX столітті / Володимир Перерва. – Біла Церква, 2004. – 256 с.
2. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДАУ). – Ф. 127, оп. 768, спр. 486. – Арк. 9–22.
3. Перерва В.С. Преображенський кафедральний собор у місті Біла Церква / Володимир Перерва. – Біла Церква, 2004. – 64 с.
4. Алексеєнко С. прог., Перерва В. Містечко Ківшовата: з православного минулого / С. Алексеєнко, В. Перерва. – Біла Церква, 2006. – 64 с.
5. Василевский С., архим. Высокопреосвященнейший Филарет, в схимонашестве Феодосий (Амфитеатров), митрополит Киевский и Галицкий и его время / Сергей Василевский. – У 3-х т. – Казань, 1888.
6. ЦДАУ. – Ф. 127, оп. 1011, спр. 1618. – Арк. 65–70.

7. Там само. – Оп. 800, спр. 694. – Арк. 1–16.
8. Там само. – Оп. 1011, спр. 3505. – Арк. 1–8.
9. Там само. – Оп. 819, спр. 238. – Арк. 1–6.
10. Фоменко К. (протоіерей). Киев двадцать лет тому назад / Климент Фоменко. – К., 1864. – 184 с.
11. ЦДІАУ. – Ф. 127, оп. 828, спр. 191. – Арк. 1–2.
12. Там само. – Ф. 127, оп. 1011, спр. 1646. – Арк. 59–64.
13. Перерва В.С. Історія шкільництва в містах і селах Київщини ХІХ – початку ХХ ст. / Володимир Перерва. – Біла Церква, 2008. – 672 с.
14. ЦДІАУ. – Ф. 127, оп. 1011, спр. 1689. – Арк. 108–112.
15. Там само. – Спр. 1596. – Арк. 74–80.
16. Там само. – Оп. 768, спр. 486. – Арк. 1–8.

Аннотація. *Перерва В.С. Протоіерей-ліліпут о. Никита Дубницький на церковній службі: от Черкасс до Києва.* В статті на основі широкого кола архівних документів досліджено життєвий шлях відомого київського і черкаського протоієрея о. Никити Дубницького; його церковну і громадську діяльність в Київській митрополії ХІХ – початку ХХ вв. Автор підкреслює роль черкаського епізоду в становленні відомого київського духовника.

Ключеві слова: *протоієрей, священник, Київська митрополія, митрополит, духовник, Черкащина, Руська православна церква, Святейший синод*

Summary. *Pererva V.S. Archpriest-liliputian Nikita Dubnicki on the service Russian Orthodox Church: from Kiev to Cherkassy.* The article on the basis wide sphere archives documents traced life famous archpriests Kiev and Cherkassy region Nikita Dubnicki in Kievan metropolitan XIX – XX c. Author accented on the role cherkas episodes in formation famous kievs priest.

Key words: *archpriest, clergyman, Kievan metropolitan, metropolit, priest, Cherkassy region, Russian Orthodox Church, Holy synod*

Надійшла до редакції 20.11.2011
Затверджена до друку 20.11.2011

УДК 477:М.Левитський

І.А. Фареній

“АРТІЛЬНИЙ БАТЬКО” МИКОЛА ЛЕВИТСЬКИЙ: МОЛОДІ РОКИ

Стаття розкриває події дитинства і юності всесвітньовідомого кооператора Миколи Васильовича Левитського. Показано формування поглядів діяча та вибір ним свого життєвого шляху.

Ключеві слова: *Микола Васильович Левитський, артільний батько, кооперація, кооперативний рух*

Діяльність всесвітньовідомого українського кооперативного і громадського діяча, так званого “артільного батька” Миколи Васильовича Левитського знаходила відображення в помітній кількості наукових праць [1–12 та ін.]. Однак, навіть спеціально присвячена Левитському література не дає докладної картини про його життя. Останнє дає привід долучитися до наукової розробки питань громадсько-кооперативної праці діяча. Представлена розвідка має на меті розкрити одну зі сторінок життя “артільного батька” – його дитинство і юність. Джерельна база, яка відображає порушене питання, очевидно не може претендувати на видову різноманітність та великі кількісні показники. Вона представлена, в основному, біографічними нарисами, які вийшли ще за життя М.В. Левитського, та його спогадами. Але й наявні джерельні матеріали дають можливість подати досить цілісну картину формування особистості діяча.

Микола Васильович Левитський народився 25 березня 1859 р. (за ст. ст.) у селі Хмільна Канівського повіту Київської губернії (нині – Канівський район Черкаської області) в сім’ї священника. Згодом родина переїхала в Чигирин, а звідти у 1861 р. у село Федвар Олександрійського повіту на Херсонщині [5, 1].